

Κοινωνικο-οικονομικές διαστάσεις της σχολικοποίησης των τσιγγανοπαίδων

Γιώργος Σταμέλος
Αναπληρωτής Καθηγητής
Πανεπιστήμιο Πατρών
gstam@otenet.gr

Περίληψη

Το κείμενο αυτό επιδιώκει να αναδείξει κάποιες κοινωνικο-οικονομικές παραμέτρους που φαίνεται να παίζουν σημαντικό ρόλο στην προσπάθεια σχολικοποίησης των τσιγγανοπαίδων. Για την επίτευξη αυτού του στόχου θα χρησιμοποιηθούν στοιχεία που συλλέχθηκαν κατά το σχολικό έτος 2006/07, στο πλαίσιο του Προγράμματος «Ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» του ΥΠΕΠΘ που εντασσόταν στο ΕΠΕΑΕΚ II του 3^{ου} Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης της Ευρωπαϊκής Ένωσης. προς τη χώρα μας.

Abstract

This text seeks to highlight some socio-economic parameters which appears to play an important role in trying schooling of Roma children. To achieve this goal will use information collected during the school year 2006/07, under the Program «Integration of Roma children at school» of the Ministry of Education, which formed ΕΡΕΑΕΚ II of the 3rd Community Support Framework of the European Union for our country.

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Πρόγραμμα «Ένταξη τσιγγανοπαίδων στο σχολείο» υπήρξε ουσιαστικά η τρίτη φάση της παρέμβασης προς τη συγκεκριμένη ομάδα-στόχο, η οποία με ενδιάμεσα διαστήματα παύσης είχε αρχίσει στο τέλος της δεκαετίας του '90 με διαφορετική συντονιστική ομάδα. Πιο συγκεκριμένα πρόκειται για ένα Πρόγραμμα πανελληνίας εμβέλειας που αναπτύχθηκε σε οκτώ (8) περιφέρειες, εκεί δηλαδή όπου υπήρχε συγκέντρωση του πληθυσμού-στόχου. Εδώ πρέπει να υπογραμμιστεί ότι, κατ'ουσίαν, όταν μιλάμε για ομάδα στόχο αυτή αφορά τους μαθητές του Δημοτικού Σχολείου στο βαθμό που οι τσιγγανόπαιδες στο Γυμνάσιο είναι εξαιρετικά ολιγάριθμοι. Συνεπώς ο τίτλος του Προγράμματος παραπέμπει στην ένταξη των τσιγγανοπαίδων στο Δημοτικό Σχολείο (<http://www.roma.uth.gr/>).

Στη συγκεκριμένη εργασία θα επικεντρωθούμε στην περιφέρεια Πελοποννήσου η οποία ήταν μαζί με την αντίστοιχη περιφέρεια Μακεδονίας οι δύο πολυπληθέστερες περιφέρειες. Ας σημειωθεί ότι στο συγκεκριμένο Πρόγραμμα η περιφέρεια Πελοποννήσου αποτελείτο κι από τους επτά (7) Νομούς, ταυτιζόμενη έτσι με το γεωγραφικό διαμέρισμα της Πελοποννήσου.

Πιο συγκεκριμένα στην Πελοπόννησο κατά την σχολική χρονιά 2006/07, βρέθηκαν εγγεγραμμένοι σε δημοτικά σχολεία περίπου 2.100 τσιγγανόπαιδες. Το Πρόγραμμα με βάση τα διαθέσιμα στατιστικά στοιχεία του 2005/06 επέλεξε 40 σχολεία παρέμβασης και στους επτά (7) Νομούς με βάση τη συγκέντρωση του πληθυσμού-στόχου αλλά και σε συνδυασμό με κάποιες τοπικές ιδιαιτερότητες. Συνολικά στα 40 αυτά σχολεία ήταν εγγεγραμμένοι σχεδόν 1.400 μαθητές το 2006/07.

Η ομάδα υλοποίησης στην περιφέρεια Πελοποννήσου αποτελείτο συνολικά από 127 άτομα που περιελάμβαναν: τον περιφερειακό υπεύθυνο, τη γραμματέα, τους συνεργάτες δικτύου, τους διευθυντές εκπαίδευσης των Νομών, τους διευθυντές των σχολείων παρέμβασης, τους εκπαιδευτικούς που εργάστηκαν στα τμήματα ενισχυτικής διδασκαλίας

(ΤΕΔ) και τα τμήματα δημιουργικής απασχόλησης (ΕΔΑΜ), και τους διαμεσολαβητές-τσιγγάνους.

2. ΜΕΡΙΚΑ ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΑ

Μια από τις πρώτες και μεγάλες δυσκολίες που αντιμετώπισε το Πρόγραμμα ήταν η πλημμυρής καταγραφή του τσιγγάνικου πληθυσμού και των παιδιών σχολικής ηλικίας, παρά τη σχετικά καλή υπάρχουσα καταγραφή των καταυλισμών. Το πρόβλημα αυτό αποδείχθηκε δυσεπίλυτο λόγω της κινητικότητας του συγκεκριμένου πληθυσμού αλλά και της συγκρότησης του κοινωνικού ιστού με βάση τη διευρυμένη οικογένεια και τα διαπερατά σύνορα του οικογενειακού χώρου. Αυτό καθιστούσε την όποια προσπάθεια απογραφής πρόσκαιρη και με σημαντικά προβλήματα στην απλή και μόνη αριθμητική της αποτύπωση στο μέτρο που είτε δεν υφίσταντο πάντα τα απαραίτητα επίσημα έγγραφα είτε η χρήση τους απέκλινε πολλές φορές από τα αναμενόμενα. Πράγματι, ακόμα και στις περιπτώσεις όπου υπήρχαν επίσημα έγγραφα, αυτά πολύ συχνά ήταν συλλογικής χρήσης και όχι αυστηρά προσωπικά.

Το πρόβλημα της ελλιπούς γνώσης του πληθυσμού στόχου, καθιστούσε ανέφικτη ή εντελώς ενδεικτική την παρακολούθηση των εγγραφών στο σχολείο. Κατά μια γενική προσέγγιση μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι συνήθως τα περισσότερα παιδιά της ομάδας στόχου δεν εγγράφονταν καν στο σχολείο. Παρ'όλα αυτά, υφίσταντο σημαντικές διαφοροποιήσεις ανά Νομό και καταυλισμό.

Το επόμενο κρίσιμο σημείο ήταν εκείνο της «αγκίστρωσης» στο σχολείο. Με άλλα λόγια, δεν ήταν μόνο το γεγονός ότι οι περισσότεροι τσιγγανόπαιδες δεν εγγράφονται στο σχολείο αλλά κι από αυτούς που γράφονται υπήρχε ένα σημαντικό κομμάτι το οποίο δεν παρέμενε ή δεν εμφανιζόταν συχνά στο σχολείο, γεγονός που αποτυπώθηκε ως «κακή αγκίστρωση» στο σχολείο.

Έτσι, και με βάση την εμπειρία που αποκτήθηκε οι τσιγγανόπαιδες σχολικής ηλικίας μπορούσαν να διαχωριστούν σε τρεις κατηγορίες:

- α. αυτοί που δεν εγγράφονται στο σχολείο
- β. αυτοί που εγγράφονται και δεν παρακολουθούν (δεν «αγκιστώνονται»)
- γ. αυτοί που γράφονται και παρακολουθούν.

Η τελευταία κατηγορία υποδιαιρείται σε τρεις υποκατηγορίες:

- γ1. αυτοί που παρακολουθούν σποραδικά
- γ2. αυτοί που παρακολουθούν περισσότερο συστηματικά
- γ3. αυτοί που παρακολουθούν περισσότερο συστηματικά και μαθαίνουν.

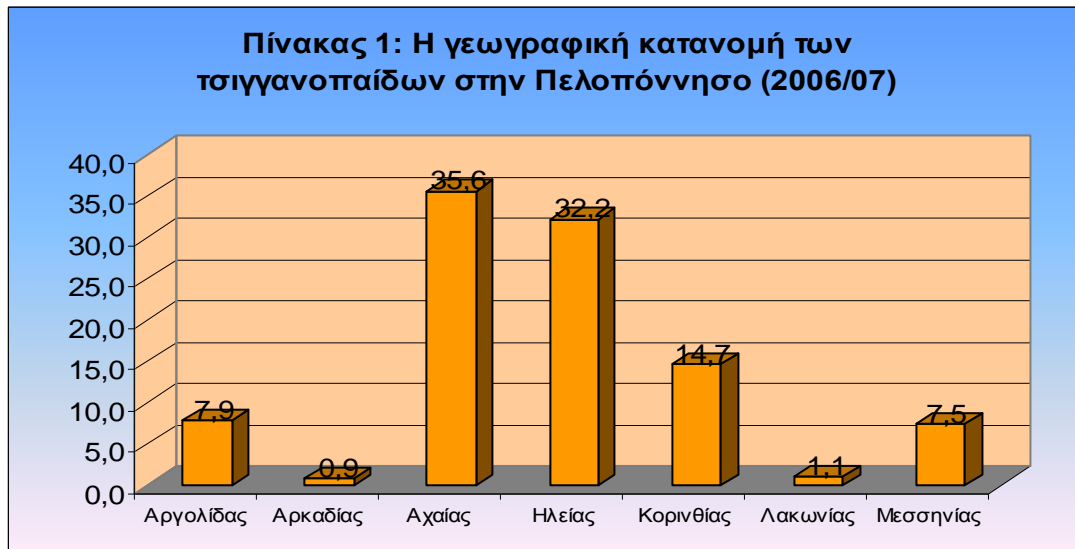
Αυτή η τελευταία υποκατηγορία είναι και η μοναδική που εμπεριέχει στοιχεία μάθησης και φαίνεται να είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Ενδεικτικά και σε μια περίπτωση που κατέστη δυνατόν να γίνει πλήρης και (σχετικά) σίγουρη καταγραφή, στα Εξαμίλια Κορινθίας, η υποκατηγορία αυτή αφορούσε κάτι περισσότερο από το 5% (συγκεκριμένα 7%) του συνόλου των τσιγγανοπαίδων σχολικής ηλικίας..

3. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΗΣ ΟΜΑΔΑΣ-ΣΤΟΧΟΣ

Στην ενότητα αυτή θα γίνει η παρουσίαση της ομάδας στόχου που βρέθηκε εγγεγραμμένη στα σχολεία παρέμβασης τη σχολική χρονιά 2006/07.

3.1. Η ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΝΟΜΗ

Σύμφωνα με τα δεδομένα του πίνακα 1, οι Νομοί Αχαΐας και Ηλείας συγκεντρώνουν

τον κύριο όγκο των εγγεγραμμένων τσιγγανοπαίδων. Πράγματι, οι 2 στους 3 βρίσκονται σε αυτούς τους Νομούς.

Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι ο αριθμός των εγγεγραμμένων τσιγγανοπαίδων δεν είναι πάντα ευθέως ανάλογος με τον αριθμό των τσιγγάνικων οικογενειών στο Νομό. Για παράδειγμα, ο Νομός Μεσσηνίας αν και με μεγάλο όγκο πληθυσμού στον πίνακα 1 εμφανίζεται μόλις στην τέταρτη θέση. Συνεπώς, η διαδικασία ένταξης των τσιγγανοπαίδων στο σχολείο δεν βρίσκεται στο ίδιο σημείο ανάπτυξης για όλους τους Νομούς. Ως, μια πρώτη, γενική εικόνα, η Βόρειος Πελοπόννησος φαίνεται να προηγείται της υπολοίπου Πελοποννήσου και ιδιαίτερα της Νότιας.

3.2. Η ΤΑΞΗ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗΣ

Με βάση τα στοιχεία του πίνακα 2 φαίνεται ότι πάνω από 40% των τσιγγανοπαίδων βρίσκεται είτε στην πρώτη τάξη είτε σε προπαρασκευαστικές τάξεις (οι οποίες παίρνουν ανά Νομό και σχολείο διαφορετική ονομασία). Αν προσθέσουμε και τους μαθητές της δευτέρας τάξης τότε 6 στους 10 εγγεγραμμένους τσιγγανοπαίδες βρίσκονται στις πρώτες τάξεις του Δημοτικού. Μάλιστα, είναι χαρακτηριστικό ότι τα ποσοστά μειώνονται από τάξη σε τάξη, γεγονός που υποδηλώνει ότι υφίστανται ισχυρά προβλήματα για την πρόοδο τους στο σχολείο αλλά κι έντονο πρόβλημα εξαιρετικά πρόωρης μαθητικής διαρροής.

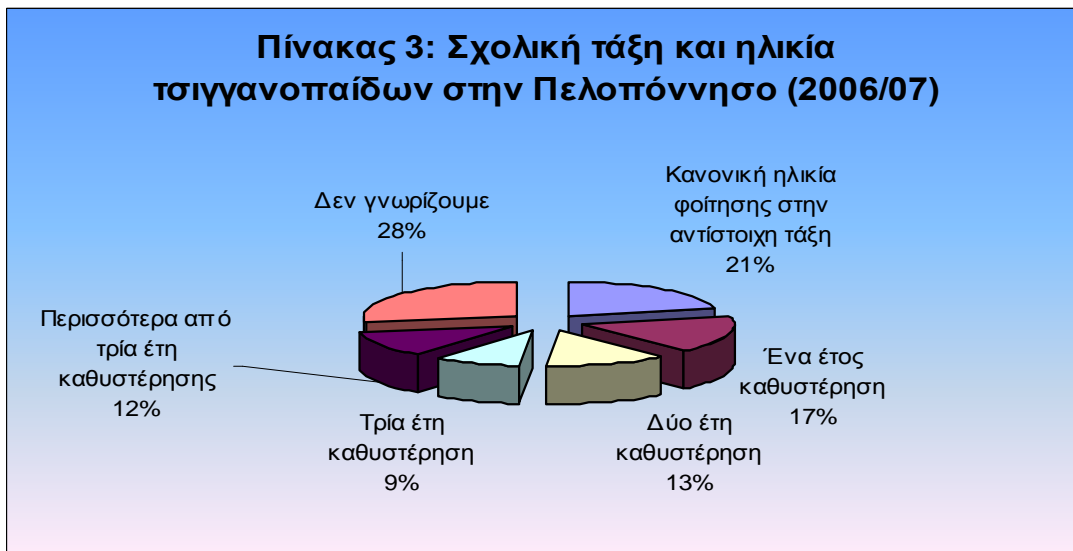

3.3. Η ΗΛΙΚΙΑ ΤΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΟΠΑΙΔΩΝ ΑΝΑ ΤΑΞΗ

Ο πίνακας 3 παρουσιάζει την ηλικιακή καθυστέρηση των τσιγγανοπαίδων σε σχέση με την τάξη που παρακολουθούσαν.

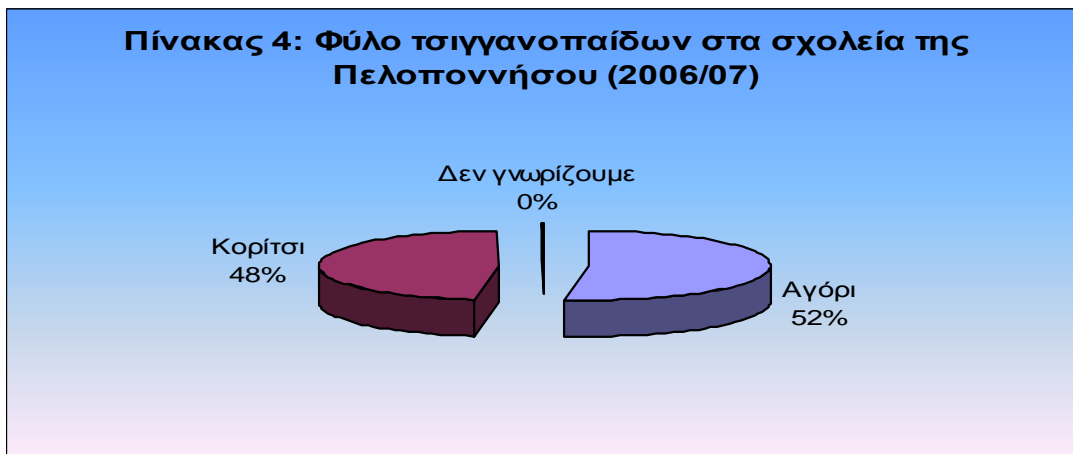
Με βάση τα υπάρχοντα στοιχεία μόνο ο ένας (1) στους (5) τσιγγανόπαιδες βρίσκονται σε τάξη που αντιστοιχεί στην ηλικία του. Ένας (1) στους έξι (6) μαθητές έχει ένα χρόνο καθυστέρηση, ενώ πάνω από ένας (1) στους τρεις (3) μαθητές έχουν δύο ή περισσότερα χρόνια καθυστέρηση. Μάλιστα, πάνω από ένας (1) στους δέκα (10) μαθητές έχει περισσότερα των τριών (3) ετών καθυστέρηση.

Τέλος, υπάρχει ένα ιδιαίτερα μεγάλο ποσοστό 28% που δεν γνωρίζουμε την ηλικία του, για ποικίλους λόγους.

3.4. ΤΟ ΦΥΛΟ

Η κατανομή ανά φύλο των εγγεγραμμένων τσιγγανοπαίδων στα σχολεία παρέμβασης εμφανίζεται στο πίνακα 4. Τα αγόρια (52%) είναι ελαφρώς περισσότερα από τα κορίτσια (48%), όμως αυτή η κατανομή βρίσκεται πολύ κοντά στην αντίστοιχη κατανομή του συνόλου του μαθητικού πληθυσμού της χώρας (Σταμέλος, 2002:88), συνεπώς δεν φαίνεται, σε αυτό το σημείο, το φύλο να επηρεάζει ιδιαίτερα τη σχολικοποίηση του πληθυσμού-στόχου.

3.5. Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Στη συνέχεια, ο επόμενος πίνακας μας δείχνει την κατανομή των τσιγγανοπαίδων ανάλογα το μέγεθος της οικογένειάς τους.

Είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικό ότι μόλις ένας (1) στους δέκα (10) τσιγγανόπαιδες δεν προέρχεται από πολύτεκνη οικογένεια. Ένας (1) στους πέντε (5) προέρχονται από τρίτεκνες οικογένειες, ενώ ο μεγάλος όγκος των τσιγγανοπαίδων (55%) προέρχεται από πολύτεκνες οικογένειες που ενίοτε είναι εξαιρετικά μεγάλες. Τέλος, οι χωρισμένες οικογένειες εμφανίζονται εδώ πολύ περιορισμένες. Από την άλλη τα συγκεκριμένα στοιχεία πρέπει να διαβαστούν με προσοχή καθώς η μονάδα ανάλυσης ήταν οι μαθητές και όχι οι οικογένειες. Έτσι, εδώ ο αριθμός των πολύτεκνων οικογενειών είναι διογκωμένος στο βαθμό που οι μαθητές/αδέλφια δεν υπολογίζονται ως μια οικογένεια.

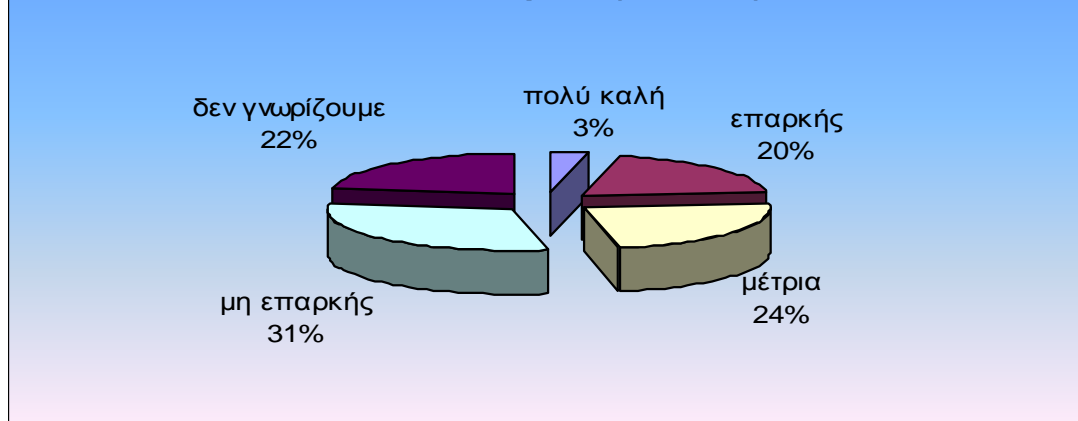
3.6. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ

Ο επόμενος πίνακας 6, δείχνει την κατανομή των τσιγγανοπαίδων ανάλογα με τις συνθήκες διαβίωσής τους. Οι πληροφορίες προέρχονται αφενός μεν, από τα στοιχεία που δόθηκαν από τα σχολεία των παιδιών (διευθυντής και/ή δάσκαλοι), και αφετέρου, από τους συνεργάτες δικτύου που επισκέπτονταν τις οικογένειες.

Με βάση αυτές τις πληροφορίες παρατηρεί κανείς ότι μόλις 23% των τσιγγανοπαίδων διαβιώνουν σε τουλάχιστον επαρκείς συνθήκες. Η πλειονότητά τους (55%) ζει σε μέτριες, μη επαρκείς ή και σαφώς κακές συνθήκες, όπου η απόλυτη φτώχεια είναι δύσκολο να περάσει στον έντυπο λόγο.

Μάλιστα, το ποσοστό αυτό πρέπει να θεωρείται μεγαλύτερο στο βαθμό που πάνω από 20% των τσιγγανοπαίδων δεν βρέθηκαν ή δεν βρέθηκε η κατοικία τους που σημαίνει ότι θα έπρεπε πιθανότατα να ενταχθούν στην ήδη πλειοψηφική κατηγορία.

Πίνακας 6: Συνθήκες διαβίωσης τσιγγανοπαίδων Πελοποννήσου (2006/07)

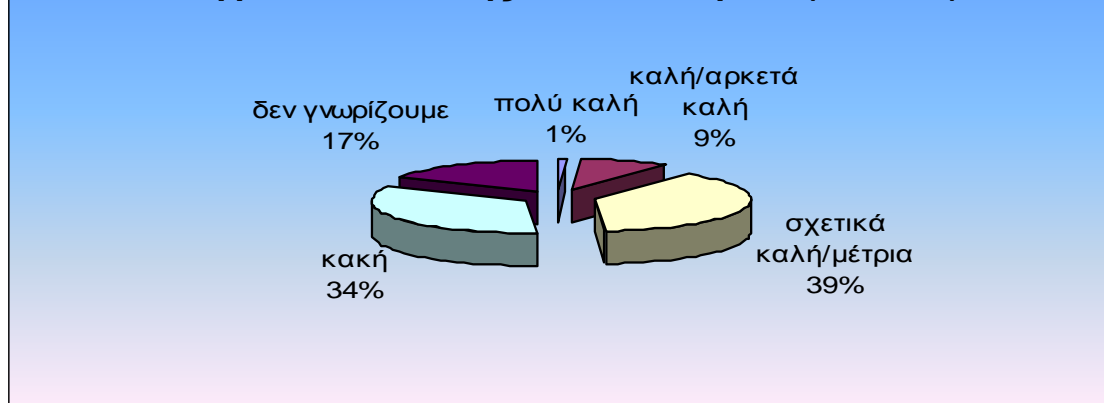

3.7. Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Ο πίνακας 7 παρουσιάζει την οικονομική εικόνα των οικογενειών των τσιγγανοπαίδων με βάση κι εδώ τις δύο προηγούμενες πηγές.

Μόλις ένας (1) στους δέκα (10) τσιγγανόπαιδες ζουν σε οικογένειες με τουλάχιστον αρκετά καλή οικονομική κατάσταση. Τέσσερις (4) στους δέκα (10) ζουν σε οικογένειες με σχετικά καλή ή μέτρια κατάσταση, ενώ ένας (1) στους (3) ζει σε συνθήκες απόλυτης φτώχειας, που μεταφράζεται σε αμφίβολη καθημερινή τροφή και/ή κακής ποιότητας τροφή. Τέλος, η κατηγορία «δεν γνωρίζουμε», που σημαίνει «δεν βρέθηκαν», έχει περισσότερες πιθανότητες να βρίσκεται πλησιέστερα στις δυσμενείς κατηγορίες παρά στις πλέον προνομιούχες.

Πίνακας 7: Οικονομική κατάσταση οικογενειών τσιγγανοπαίδων της Πελοποννήσου (2006/07)

3.8. Η ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Τέλος, ο πίνακας 8 αποτυπώνει τη σχολική εικόνα των τσιγγανοπαίδων με βάση τη μαθησιακή τους πρόοδο.

Πιο συγκεκριμένα, οι κατηγορίες ταξινόμησης συγκροτήθηκαν με βάση πληροφορίες που δόθηκαν από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς των τσιγγανοπαίδων:

α. Ικανοποιητική ανάγνωση και/ή γραφή και/ή μέτρηση

β. Στοιχεία ανάγνωσης και/ή γραφής και/ή μέτρησης

γ. Δεν διαβάζει, δεν γράφει, δεν μετράει

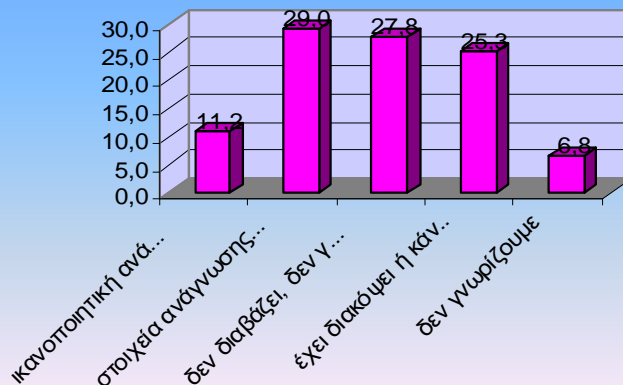
δ. έχει διακόψει ή εμφανίζεται σπανίως

ε. δεν γνωρίζουμε.

Κατ' αρχάς, και μόνο από την ανάγνωση των κατηγοριών καταλαβαίνει κανείς ότι το αποτέλεσμα της μαθησιακής διαδικασίας είναι ιδιαίτερος περιορισμένο για τον πληθυσμό-στόχο, σε τέτοιο βαθμό που ο συνδυασμός και των τριών συστατικών της στοιχείων (ανάγνωση, γραφή, μέτρηση) σπανίως συναπαντάται

Εξετάζοντας, στη συνέχεια, την κατανομή των τσιγγανοπαίδων στις κατηγορίες μπορεί κανείς να διαπιστώσει ότι στην πρώτη κατηγορία δεν βρίσκεται παρά μόλις ένας (1) στους δέκα (10) μαθητές, ενώ στην αμέσως επόμενη κατηγορία που περιλαμβάνει ίχνη μάθησης βρίσκεται περίπου το 1/3 των μαθητών. Πάνω από το 50% των τσιγγανοπαίδων δεν εμφανίζει στοιχεία μάθησης ή έχει εγκαταλείψει το σχολείο. Μάλιστα, αν σε αυτό το ποσοστό προστεθεί το ποσοστό των παιδιών που δεν βρέθηκαν, έξι (6) στους δέκα (10) τσιγγανόπαιδες δεν εμφανίζουν στοιχεία μάθησης ή έχουν εγκαταλείψει το σχολείο.

Πίνακας 8: Σχολική εικόνα τσιγγανοπαίδων στην Πελοπόννησο (2006/07)

Αντιθέτως, είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον ότι ενώ οι ίδιοι εκπαιδευτικοί έδιναν τις συγκεκριμένες πληροφορίες στις άτυπες συζητήσεις και ενημερώσεις που μας έκαναν, από την άλλη όταν κανείς αναζητούσε τις επίσημες βαθμολογίες των τσιγγανοπαίδων εκπλησσόταν από την αντιστοιχία τους. Πράγματι σε 39 σχολεία-παρέμβασης το σχολικό έτος 2007/08, ο μέσος όρος της βαθμολογίας των τσιγγανοπαίδων ήταν:

α. σε τέσσερα (4) σχολεία, το πέντε (5)

β. σε τρία (3) σχολεία, το έξι (6)

γ. σε είκοσι (20) σχολεία, το επτά (7), και

δ. σε δώδεκα (12) σχολεία, το οκτώ (8).

Έτσι, δικαιούται κανείς να αναρωτηθεί για τη χρήση και τη σημασία των βαθμών από τους εκπαιδευτικούς, αλλά και τις συνέπειές τους.

4. ΑΝΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΔΕΛΟΜΕΝΩΝ

Στη συνέχεια θα γίνει μια πρώτη ανάλυση των προηγούμενων μεταβλητών με εξαρτημένη μεταβλητή τη σχολική εικόνα των τσιγγανοπαίδων. Ο συντελεστής συσχέτισης χ^2 θα μας δώσει τις σημαντικά στατιστικές σχέσεις. Εδώ πρέπει να σημειώσουμε ότι, για την ανάλυσή μας, προχωρήσαμε σε αναδιοργάνωση των μεταβλητών για δύο λόγους: από τη μια περιορίσαμε τις κατηγορίες των μεταβλητών, συνήθως σε δύο, για την καλύτερη αποτύπωση

των αποτελεσμάτων, κι από την άλλη, αφαιρέσαμε το «δεν γνωρίζουμε» το οποίο στη φάση της ανάλυσης δεν θα μας προσέφερε τίποτα και θα αλλοίωνε την όποια κατηγορία θα εντασσόταν.

4.1. ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Με βάση τον πίνακα 9 φαίνεται να υφίσταται μια πολύ ισχυρή σχέση μεταξύ συνθηκών διαβίωσης και σχολικής εικόνας. Πράγματι, ενώ το 60% των τσιγγανοπαίδων με πολύ καλές ή επαρκείς συνθήκες διαβίωσης βρίσκονται στην πρώτη κατηγορία της σχολικής εικόνας, το ποσοστό αυτό πέφτει στο 40% για τα παιδιά εκείνα που οι συνθήκες διαβίωσης είναι μέτριες ή κακές.

	Ικανοποιητική ανάγνωση και/ή γραφή και/ή μέτρηση	Στοιχεία ανάγνωσης και/ή γραφής και/ή ανάγνωσης ή λιγότερο καλά	Σύνολο
Πολύ καλή ή επαρκής	187	126	313
Μέτρια ή μη επαρκής/κακή	296	430	726
Σύνολο	483	556	1039
Pearson Chi-Square	0,00		

4.2. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Ο πίνακας 10, με το χ^2 που εμφανίζει δείχνει ότι υπάρχει πολύ ισχυρή σχέση μεταξύ οικονομικής κατάστασης της οικογένειας και της σχολικής εικόνας του παιδιού. Όντως, ενώ το 53% των τσιγγανοπαίδων με τουλάχιστον αρκετά καλή οικονομική κατάσταση βρίσκεται

	Ικανοποιητική ανάγνωση και/ή γραφή και/ή μέτρηση	Στοιχεία ανάγνωσης και/ή γραφής και/ή ανάγνωσης ή λιγότερο καλά	Σύνολο
Πολύ καλή ή καλή ή αρκετά καλή	74	66	140
Σχετικά καλή ή μέτρια ή κακή	449	523	972
Σύνολο	523	589	1112
Pearson Chi-Square	0,00		

στην πρώτη κατηγορία, όσον αφορά τη σχολική εικόνα, το ποσοστό αυτό πέφτει στο 46% στην κατηγορία οικογενειών με μέτρια ή κακή οικονομική κατάσταση.

4.3. ΦΥΛΟ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Ο συντελεστής συσχέτισης χ^2 είναι κι εδώ πολύ ισχυρός. Μάλιστα φαίνεται ότι τα αγόρια εμφανίζουν καλύτερη σχολική εικόνα από τα κορίτσια, στοιχείο που αποκλίνει από το συνήθως αναμενόμενο.

Όμως αν και η σχέση είναι δυνατή πρέπει να διαβαστεί με πολύ προσοχή στο βαθμό που πιθανόν η αιτία της να βρίσκεται σε διαφορετικό πεδίο. Για παράδειγμα, τα κορίτσια αποσύρονται από το δημόσιο χώρο στην ηλικία των 11 χρόνων, γεγονός που εδώ μπορεί να θεωρηθεί ότι εμφανίζεται στη στήλη με τη διακοπή φοίτησης. Επίσης, πριν την εκφορά οποιασδήποτε κρίσης θα έπρεπε να διερευνηθεί η αντίληψη της χρηστικότητας του σχολείου και των σχολικών γνώσεων από τα αγόρια και τα κορίτσια στο πλαίσιο της τσιγγάνικης κοινωνίας.

	ικανοποιητική ανάγνωση και/ή γραφή και/ή μέτρηση	στοιχεία ανάγνωσης και/ή γραφής και/ή μέτρησης	δεν διαβάζει, δεν γράφει, δεν μετράει	έχει διακόψει ή κάνει πολλές απουσίες	δεν γνωρίζουμε	Σύνολο
Αγόρι	86	203	215	174	52	730
Κορίτσι	70	203	173	179	41	666
Δεν γνωρίζουμε	0	0	0	0	2	2
Σύνολο	156	406	388	353	95	1398
Pearson Chi-Square	0,00					

4.4. ΝΟΜΟΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Ο συντελεστής χ^2 μας δείχνει ότι υπάρχει ισχυρότατη σχέση μεταξύ Νομού σχολικής ένταξης και σχολικής εικόνας. Βέβαια και εδώ απαιτείται περαιτέρω έρευνα για να διερευνηθούν οι αιτίες. Φαίνεται όμως ότι διαγράφονται δύο διαφορετικής φύσης οδοί για μελλοντική έρευνα: μια οντολογική και μια φαινομενολογική. Πράγματι, από τη μια, απαιτείται η διερεύνηση του ενιαίου ή μη τρόπου αντιμετώπισης των τσιγγανοπαίδων ανά Νομό και ανά σχολική μονάδα, και των χαρακτηριστικών αυτής της αντιμετώπισης. Από την άλλη, μπορεί να είναι προς διερεύνηση το ενιαίο ή μη του τρόπου απαντήσεως (και συνεργασίας) των εκπαιδευτικών των διαφόρων Νομών (και σχολείων) με το Πρόγραμμα και τους συνεργάτες του. Με άλλα λόγια, είναι ίσως προς διερεύνηση το αν οι εκπαιδευτικοί κάποιου ή κάποιων Νομών ωραιοποιούσαν περισσότερο από άλλους την εικόνα που έδιναν προς τα έξω για τα τσιγγανόπαιδα ή και το αντίθετο.

	Ικανοποιητική ανάγνωση και/ή γραφή και/ή μέτρηση	Στοιχεία ανάγνωσης και/ή γραφής και/ή ανάγνωσης ή λιγότερο καλά	Σύνολο
Αργολίδας	64	47	111
Αρκαδίας	9	4	13
Αχαΐας	203	259	462
Ηλείας	167	264	431
Κορινθίας	80	92	172
Λακωνίας	4	11	15
Μεσσηνίας	35	64	99
Σύνολο	562	741	1303
Pearson Chi-Square	0,001		

4.5. ΤΑΞΗ ΦΟΙΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΚΗ ΕΙΚΟΝΑ

Και η διασταύρωση των μεταβλητών τάξη φοίτησης και σχολική εικόνα μας δίνει ισχυρή σχέση. Όμως κι εδώ χρειάζεται προσοχή, στο βαθμό που ο συγκεκριμένος πληθυσμός έχει υψηλά ποσοστά πρόωρης διαρροής και είναι αναμενόμενο οι εναπομείναντες στο θεσμό να είναι είτε οι σχετικά καλύτεροι είτε οι πλέον κινητοποιημένοι για το σχολείο.

Βέβαια εκείνο που αναδεικνύεται αξιοπρόσεκτο είναι το γεγονός ότι οι ίδιοι οι εκπαιδευτικοί δηλώνουν ότι υπάρχουν παιδιά στο σχολείο τους που φοιτούν στην Ε' ή την Στ' τάξη και δεν ξέρουν να διαβάζουν, να γράφουν και να μετρούν...

	ικανοποιητική ανάγνωση και/ή γραφή και/ή μέτρηση	στοιχεία ανάγνωσης και/ή γραφής και/ή μέτρησης	δεν διαβάζει, δεν γράφει, δεν μετράει	έχει διακόψει ή κάνει πολλές απουσίες	δεν γνωρίζουμε	Total
Πρώτη τάξη	35	123	130	135	29	452
Δεύτερη τάξη	26	91	65	42	31	255
Τρίτη τάξη	31	48	48	43	5	175
Τετάρτη τάξη	15	55	45	34	7	156
Πέμπτη τάξη	22	27	30	48	6	133
Εκτη τάξη	12	35	30	33	1	111
Προπαρασκευαστική	15	27	40	18	14	114
Total	156	406	388	353	93	1396
Pearson Chi-Square	0,00					

5. ΚΑΤΑΛΗΚΤΙΚΑ

Ξεκινώντας αυτήν την καταληκτική ενότητα, θα έπρεπε κανείς να παραδεχτεί ότι η σχολικοποίηση των τσιγγανοπαίδων παραμένει ακόμα και σήμερα ένα αίτημα παρά μια πραγματικότητα. Βέβαια, την τελευταία δεκαετία έχει δοθεί ένας αγώνας με σημαντικά αποτελέσματα, όμως ακόμα βρισκόμαστε μακριά από την επίτευξη του στόχου. Μάλιστα, σε αυτό το επίπεδο που είμαστε σήμερα τίθεται το ερώτημα του αν ο μείζων στόχος είναι η «αγκίστρωση» ή η μάθηση, με άλλα λόγια τι περιεχόμενο δίνουμε στην έννοια «σχολικοποίηση».

Περαιτέρω και με βάση τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν και την ανάλυσή τους αποδεικνύεται ότι η οικιστική και οικονομική κατάσταση της οικογένειας των τσιγγανοπαίδων έχει σχέση με τη σχολική τους εικόνα. Βέβαια η προηγούμενη πρόταση πρέπει να διαβάζεται με προσοχή στο βαθμό που η σχολική εικόνα έτσι όμως αποτυπώνεται εδώ είναι ιδιαίτερα περιορισμένη και αναιμική. Παρ'όλα αυτά, φαίνεται ότι η υπόθεση της από-γκετοποίησης των τσιγγάνων πρέπει να περιλαμβάνει παράλληλες και ποικίλες δράσεις. Συνεπώς, σε μια ολιστική αντιμετώπιση του προβλήματος «τσιγγάνοι» είναι σημαντικό, παράλληλα με την προσπάθεια σχολικοποίησης, να υπάρχουν δράσεις για την οικιστική και οικονομική βελτίωση των τσιγγάνικων οικογενειών, όπως είναι τα δάνεια κατοικίας ή τα επιχειρηματικά δάνεια. Προϋπόθεση όμως επιτυχίας τους είναι η ύπαρξη μηχανισμού ελέγχου της χορηγίας για να μην καταλήξει αυτή σε αυτοκίνητα κάμπριο ή ναρκωτικά...

Τρία ακόμα σημεία φαίνονται σημαντικά: το φύλο, η ηλικία των μαθητών και η περιφερειακή διάσταση.

Πράγματι, το φύλο φαίνεται να έχει σχέση με τη σχολική εικόνα των τσιγγανοπαίδων και μάλιστα, προς στιγμή, κατά ένα μη αναμενόμενο τρόπο στο βαθμό που τα αγόρια φαίνεται να έχουν σχετικά καλύτερη σχολική εικόνα από τα κορίτσια. Όμως αυτή η αρχική αποτύπωση πρέπει να αντιμετωπιστεί με προσοχή γιατί μπορεί να κρύβει δύο ζητήματα διαφορετικής τάξεως, που όμως συγκλίνουν: τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων στην τσιγγάνικη κοινωνία.

Οντως, από τη μια, έχουμε την πρόωφη αποχώρηση από τους δημόσιους χώρους των κοριτσιών και στη συνέχεια το γάμο τους σε πολύ μικρή ηλικία και σε κάθε περίπτωση πριν την ενηλικίωσή τους. Εδώ βέβαια, τίθεται το θέμα της εγκατάλειψης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης που εγείρει το ερώτημα της σημασίας ή μη της υποχρεωτικότητας ενός ορισμένου κύκλου του εκπαιδευτικού μας συστήματος. Στην πράξη και ενώ η παραβίαση των νόμων είναι δεδομένη, το ελληνικό κράτος και οι θεσμοί του (εκπαιδευτικό σύστημα) κρύβονται βολικά πίσω από το «εύρημα» του σεβασμού της πολιτισμικής ιδιαιτερότητας. Όμως, από τότε ο παρθενικός υμένας αποτελεί συστατικό στοιχείο μιας ξεχωριστής κουλτούρας, πολύ δε περισσότερο που ο ίδιος ακριβώς είχε ταλανίσει ως πριν μερικές μόλις δεκαετίες και την κυρίαρχη κουλτούρα;

Από την άλλη, η αποτύπωση μιας κάποιας καλύτερης σχολικής εικόνας για τα αγόρια κρύβει πιθανόν τη συνειδητοποίηση της χρηστικής της αξίας, πχ. στις εμπορικές συναλλαγές. Αντίθετα, η προοπτική για τα κορίτσια ενός γάμου στα 13 ή 14 και στη συνέχεια η εντατική τεκνοποίηση να θολώνει ή να αποκρύβει παντελώς τη σημασία της σχολικής γνώσης. Είτε έτσι είτε αλλιώς όμως το θέμα περιστρέφεται γύρω από τους κοινωνικούς ρόλους των φύλων και όχι γύρω από πολιτισμικές ιδιαιτερότητες.

Η ηλικία των μαθητών φαίνεται να είναι επίσης ένας σημαντικός παράγοντας. Αν και η τεκμηριωμένη σχέση με τη σχολική εικόνα δεν αμφισβητείται, χρειάζεται η εμπειριστατωμένη περαιτέρω έρευνα για το πώς η ηλικία επηρεάζει τη σχολική ένταξη και τη μαθησιακή διαδικασία. Πράγματι, αν και η καθυστερημένη ένταξη στο σχολείο θεωρείται και συνήθως είναι ένα σημαντικό πρόβλημα, τα πράγματα δεν είναι τόσο καθαρά, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τα αγόρια. Για τα κορίτσια είναι ξεκάθαρα αρνητική στο βαθμό που σε κάθε περίπτωση η αποχώρησή τους θα γίνει στα 11 χρόνια τους. Ποια είναι τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν το συγκεκριμένο μαθητικό πληθυσμό; Ας αναφέρουμε τρία που φαίνονται ενδιαφέροντα:

- α. το κοινωνικο-οικονομικό πλαίσιο και οι συνθήκες ζωής τους καθιστά παντελώς απροετοίμαστους για τη σχολική ζωή, τους ρυθμούς και τα προ-απαιτούμενά της,
- β. η μετάβαση από το τσιγγάνικο στο σχολικό περιβάλλον αποτελεί μια σκληρή δοκιμασία στο βαθμό που το σχολείο είναι θεσμός της κυρίαρχης κοινωνικής ομάδας και των αναγκών της. Συνεπώς, ο συναισθηματικός παράγοντας είναι εξαιρετικά σημαντικός, ως εκφραστής της ανάγκης για ασφάλεια, που όσο πιο μικρός είναι κάποιος τόσο πιο έντονα το βιώνει ιδιαίτερα όταν η υποδοχή του στο «νέο κόσμο» είναι από ψυχρή έως ουδέτερη, και
- γ. τα ελληνικά είναι μια ξένη ή έστω δεύτερη γλώσσα για τους τσιγγανόπαιδες.

Αν κάποιος ήθελε να στηρίξει την προτεραιότητα της ανάγκης δημιουργίας βρεοφονηπιακών σταθμών και νηπιαγωγείων μέσα στους καταυλισμούς, ως μέσο προετοιμασίας των παιδιών για το σχολείο, σίγουρα θα παρέπεμπε στους παραπάνω παράγοντες. Βέβαια και εδώ είναι αναγκαία μια παρατήρηση. Η ύπαρξη αυτών των δομών χωρίς τις προϋποθέσεις ομαλής λειτουργίας τους θα απέβαινε μάταιη. Πράγματι, αν δεν διασφαλιζόταν η σταθερότητα και η παρουσία του κατάλληλου προσωπικού η δημιουργία των δομών θα ήταν άσκοπη... Για να δοθεί ένα σχετικό παράδειγμα από την εμπειρία του Προγράμματος με τα δημοτικά σχολεία, υπήρξε 8θέσιο δημοτικό σχολείο που, κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς 2006/07, πέρασαν από αυτό 18 διαφορετικοί εκπαιδευτικοί. Όμως, σχολεία-πασαρέλα με ιδιαίτερους μαθητικούς πληθυσμούς είναι ένα μείγμα που οδηγεί με μαθηματική ακρίβεια στην εκπαιδευτική αναποτελεσματικότητα, αν όχι σε έκρηξη.

Τρίτον, η περιφερειακή διάσταση μοιάζει σημαντική. Εκείνο που φαίνεται είναι ότι τα σχολεία και οι εκπαιδευτικοί τους δεν αντιμετωπίζουν πάντα με τον ίδιο τρόπο τους τσιγγανόπαιδες. Πέρα από το στατιστικό εύρημα και η προσωπική εμπειρία κατατείνει στο συμπέρασμα ότι η κάθε σχολική μονάδα είναι μια ιδιαίτερη περίπτωση γεγονός που, αντιθέτως από τα διαδεδομένα θρυλούμενα στερεοτυπικά, τα σχολεία έχουν εξαιρετικά περιθώρια αυτονομίας και ευελιξίας ενώ αναδεικνύονται αξιοπρόσεκτα εφευρετικά σε ερμηνείες και πρακτικές για την αντιμετώπιση ανεπιθύμητων καταστάσεων και πληθυσμών... Εκείνο όμως, που μοιάζει επίσης να ισχύει είναι ένας άτυπος συντονισμός των σχολικών μονάδων σε επίπεδο Νομού με αποτέλεσμα νέα, φήμες και εκτιμήσεις να διαδίδονται άμεσα και να δημιουργούν ένα κοινό θετικό ή αρνητικό κλίμα.

Κλείνοντας, θα έπρεπε ίσως να επισημανθεί το γεγονός ότι ναι μεν η ανάλυση που προηγήθηκε απέδειξε ότι κάποιες κοινωνικο-οικονομικές διαστάσεις έχουν σχέση με τη σχολική εικόνα που παρουσιάζουν οι εγγεγραμμένοι τσιγγανόπαιδες, από την άλλη όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι το 40% των τσιγγανοπαίδων με τουλάχιστον επαρκή στέγαση δεν παρουσιάζει την αναμενόμενη, σύμφωνα με την αποδειχθείσα ισχυρή στατιστική σχέση, σχολική εικόνα. Αντίθετα, ένα 40% τσιγγανοπαίδων σε μέτριες ή κακές συνθήκες διαβίωσης εμφανίζουν μια σχολική εικόνα καλύτερη του αναμενόμενου. Το ίδιο μπορεί κανείς να διαπιστώσει και σε ό,τι αφορά την οικονομική κατάσταση της οικογένειας. Συνεπώς, ναι μεν υπάρχουν ισχυρές στατιστικές σχέσεις, όμως υπάρχουν σημαντικά τμήματα του πληθυσμού-στόχου που αποκλίνουν από αυτές. Αυτές οι «εξαιρέσεις» θα έπρεπε να μπουν στο ερευνητικό μικροσκόπιο στο βαθμό που αντιπροσωπεύουν διαστάσεις σημαντικές στην πορεία του πληθυσμού-στόχου προς το σχολείο, οι οποίες δεν είναι ακόμα σαφώς προσδιορισμένες.

Ας δώσουμε δύο πιθανές πίστεις έρευνας: Πρώτον, ποιο νόημα δίνει η τσιγγάνικη οικογένεια στη γνώση και στη σχολική συμμετοχή των παιδιών της; Για τους τσιγγάνους, τι αντιπροσωπεύει το σχολείο και η γνώση που προσφέρει; Δεύτερον, αν υποθέσουμε ότι, για παράδειγμα, υπάρχουν δικηγόροι ή λογιστές τσιγγάνοι, αυτοί θα έβρισκαν δουλειά; Εμείς οι

ίδιοι θα τους επιλέγαμε; Κι αν όχι γιατί; Σε ποια κοινωνία θα μπορούσαν να ζήσουν; Τελειώνοντας, ας πούμε και κάτι άλλο, τα δύο παραπάνω παραδείγματα δεν είναι υποθετικά...

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

ΣΤΑΜΕΛΟΣ Γ. (επιμ) (2002) *Το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, Πρώτη και Δεύτερη βαθμίδα: Δομές και ποσοτικά δεδομένα* (Αθήνα, ΚΕΕ).

<http://www.roma.uth.gr/>